

POLITICA DE MODERNIZARE ECONOMICĂ A STATULUI AUSTRIAC ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA: RĂSPUNS RURAL

Niculina Ciotloș

1. INTRODUCERE

Începem materialul de față prin explicarea motivelor care ne-au determinat să tratăm situația agrară din Transilvania de sud-est. Deși la o primă analiză s-ar putea constata că studiul asupra agriculturii din zona Transilvaniei de sud-est a fost parcurs, se observă totuși că nu s-a reușit să se facă o tratare în profunzime a acestui sector de viață economică.

Studierea și cercetarea vieții agricole din Transilvania de sud-est ne ajută să înțelegem mai bine modul de organizare a societății rurale, modul de viață, mentalitățile specifice zonei și perioadei cuprinse între sec. al XVIII-lea și prima parte a sec. al XIX-lea, făcându-ne o imagine cât mai apropiată de realitățile spațiului și timpului sus amintit.

Pentru început este necesară următoarea precizare și anume: studiul asupra modernizării agriculturii Transilvaniei de sud-est se întinde pe o secvență temporală cuprinsă între secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea când începe constituirea națiunilor în sens modern și cristalizarea conștiinței identității naționale proprii ca parte componentă esențială a istoriei popoarelor din centrul și S-E Europei¹.

Pornind de la aceste premise, programul de cercetare nu trebuie să cuprindă doar laturi ale istoriei politice și culturale, ci și aspecte ale istoriei economice și sociale, fiind o parte importantă în istoria unei națiuni. Se impune, astfel cercetarea aprofundată a arhivelor administrative, locale, județene, ale statului, a diferitelor izvoare istorice, documente și date informaționale devenite surse istorice ce trebuie investigate în detaliu pentru a se infuza date istorice atât de necesare reconstituirii faptelor și proceselor derulate în trecut. Apar adevărate echipe de cercetare interdisciplinară la nivelul unor microregiuni prin care se relevă aspecte de ordin etnologic și economic în dimensiunea lor istorică pe durate medii de un secol sau două. Cercetările se situează la punctul de întâlnire a numeroaselor direcții de cercetare, care corelate, dau o imagine complexă a realității².

1 Ladislau Gyemant, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1986, p 33.

2 Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana*, Fundația Culturală Cele Trei Crișuri, Oradea, 1995, p 12

Lucrarea de față presupune o trasare a legăturii dintre tehnică, agricultură, istorie, etnologie și se va adresa atât istoricilor, etnografilor cât și altor specialiști din alte domenii de activitate ajunși într-un fel sau altul să se confrunte cu probleme ce țin de relief, ambient, cadru natural, climă, bogății naturale, vegetație cât și de elementul central-omul.

Modalitățile prin care gândirea actuală abordează mediul natural, relieful, clima, timpul, spațiul și raporturile din ce în ce mai complexe și mai diversificate ale omului cu acestea pot fi de o varietate și multitudine deconcertantă. Ele oglindesc actuala diversitate a contactelor materiale și spirituale ale omenirii cu ambianța sa. Același obiect abordat din diferite unghiuri poate să ne dezvăluie felurite fațete ale realității și numai prin reunirea lor într-o viziune sistematică, integratoare, se poate obține o imagine cât mai apropiată de adevăr.

În afara sferei generalizatoare a antropologiei, cercetătorii contemporani cercetează natura, mediul și raporturile omului cu acestea cel mai adesea prin prisma domeniului propriu de investigație. Punctele de vedere exprimate pot să apară uneori contradictorii din pricina unghiurilor diferite de abordare³.

Se face astfel apel la interdisciplinaritate, rezultat din aceleași căutări de înnoire conceptuală și metodologică, pentru a marca un nou timp al cercetării istorice, în acest fel sugestiile oferite de științele învecinate, care investighează deopotrivă omul, societățile umane, mediul, tehnica, agricultura, etnologia, geografia, spațiul, timpul, propulsează istoriografia spre performanțe științifice superioare.

Accentul pus pe istoria rurală vine așadar, în întâmpinarea dezideratului recuperării unei părți a istoriei transilvănene. Într-un regim al stărilor privilegiate și al religiilor recepte, care nu recunoștea existența unei stări românești și a denumirărilor sale, care fixase barierele sociale, confesionale și politice, greu de trecut, existența elementului românesc transilvănean, majoritar, era permisă doar la sat, în general în limitele lumii țărănești, posibilitatea depășirii acestora echivalând cu pierderea identității⁴.

În spațiul transilvănean, din sud-estul acestuia, viața la țară este un amalgam etnic și confesional cu o componentă majoritară românească.

Pentru scrierea istoriei muncii țărănești este necesară descrierea prin sintetizare a faptelor repetitive gospodăriei țărănești. Fapte multiplicare în timp și spațiu, profund umane.

Ciclul agricol se reia în fiecare perioadă, de către aceeași indivizi sau succesori, asigurându-le continuitatea de la o generație la alta. Munca tenace a țăranului indiferent de etnie a fost de a asigura mijloacele de subsistență și de amenajare a teritoriului.

3 *Idem, Lumea rurală din vestul României între medieval și modern*, Editura Universității din Oradea, 2006, p. 8.

4 Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern*, Editura Universității din Oradea, 2006, p 9

Perioada cuprinsă între secolele al XVIII-lea și al XIX-lea beneficiază de o cantitate mare de informație istorică. La aceasta a contribuit în primul rând administrația de stat, aparatul birocratic în care au fost instalați funcționari austrieci de către autoritățile habsburgice ale vremii.

Izvoarele documentare, între care cele arheologice, epigrafice, numismatice, heraldice, sigilografice, diplomatice externe și interne, genealogice, juridice, narative, izvoare beletristice, etnografice, didactico-științifice, iconografice etc., și cu deosebire cele statistice (conscripții urbariale, fiscale, numărări ale satelor, târgurilor, orașelor, familiilor contribuabililor, negustorilor, credincioșilor) lucrări care în Transilvania sub Iosif al II-lea ajung la recensământul general al populației, permit cunoașterea îndeaproape a dimensiunii umane și procesele istorice în așa fel încât avem posibilitatea cuantificării istoriei perioadei menționate. Modernizarea societății și politica reformistă practică în secolul al XVIII-lea sub autoritatea Curții de la Viena a impus efectuarea de lucrări statistice care să cuprindă teritoriul transilvan și cât mai multe aspecte asupra dimensiunii factorului uman, creator de bunuri, mediu de locuire, etnia, confesiunea, naționalitatea, dar și date statistice referitoare la contribuabili, așezări, case locuite, inventar agricol, animalier, de unde proveneau venituri importante pentru stat⁵.

Pornind de la bogăția informațiilor oferite de materialele de arhivă, de izvoarele istorice, atât documentare cât și statistice, încerc pe de o parte să reconstitui situația societăților rurale în zona Transilvaniei de S-E în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, să analizez evoluția și modernizarea agriculturii în zonă, factorii care au stat la baza schimbărilor, efectul reformismului abia început de Curtea Vieneză în Transilvania. Investigațiile continuă cu problema raportului dintre agricultură și creșterea animalelor.

Universul vieții rurale atrage atenția de mult interesul public general, dar și cel al cercetării științifice. Periclitarea țăranimii tradiționale, pericolul dispariției satului arhaic și distrugerea progresivă a mediului sunt evident cele care îndreaptă atenția unor largi straturi ale populației către problemele universului țăranesc-agrar. Cercetarea științifică în domeniul țăranimii și al fenomenelor societății rurale s-a desfășurat pe fundalul dezvoltării societății moderne și al procesului de industrializare inițiat de Europa occidentală, care a modificat fundamental economia secolelor XVIII-XIX: Țăranii formează grupul principal al societății bazate pe diviziunea muncii, în care nu toți oamenii sunt ocupați cu agricultura: pe lângă lucratul pământului și creșterea animalelor există diferite profesii meșteșugărești și comerciale. Societatea rurală presupune pe lângă țărani și piețe, așa încât apar în permanență relații reciproce oraș-sat⁶.

5 *Istoria Românilor*, volumul VI, coordonatori: Dr. Paul Cernovodeanu, Membru de onoare al Academiei Române, Prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, Membru corespondent al Academiei Române, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. XXVIII

6 Werner Rosener, *Țăranii în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 38.

Ca istorici examinăm trecutul printr-un număr de concepte metodologice care ne ajută să înțelegem, în primul rând, contextul istoric și un anumit sens al timpului și spațiului, și în al doilea rând, evenimentele, cauzalitatea lor și interacțiunile dintre ele. Toate acestea, însumate, sunt transformate în sinteză. Pentru a da coerență și sens științific întregului eșafodaj pe care îl construiește, istoricul analizează trecutul în termeni de schimbare și continuitate, progres, regres, evoluție, revoluție, dar în mod necesar vizează și fenomenele adiacente, precum agenții sau impedimentele în calea schimbării.

2. POLITICA DE MODERNIZARE ECONOMICĂ A STATULUI AUSTRIAC ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI RĂSPUNS RURAL

2.1 Integrarea Transilvaniei în noul sistem politic al statului habsburgic

La cumpăna secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea istoria Europei centrale și de Răsărit este dominată de schimbarea sorților în conflictul de lungă durată ce opunea Imperiul Habsburgic celui Otoman. După ofensiva otomană spre centrul Europei din timpul lui Soliman Magnificul, urmasse o stabilizare a liniei de conflict, împinsă spre nordul și vestul Ungariei⁷.

Importanța pe care habsburgii o acordau Transilvaniei este ilustrată de faptul că ea intră în zona lor de interes militar înainte de declanșarea ofensivei. Încă din timpul asediului Vienei se purtasera tratative secrete între imperiali și principele transilvănean Mihail Apaffy.

Sanționarea alipirii Principatului Transilvaniei la imperiu prin Diploma Leopoldină din 1691, reflectare a compromisului dintre noua stăpânire și stările privilegiate transilvănene, părea fixarea definitivă a statutului său. S-a afirmat, cu temei, că pentru Transilvania, secolul al XVIII-lea începe cu anul 1691. Actul cu caracter constituțional exprima tendința integrării depline a principatului în monarhie, ca provincie ce depindea direct de Viena, cu menținerea formală a sistemului constituțional tradițional care stipula supremația politică a celor trei stări privilegiate și a celor patru religii recepte, prin care dreptul exclusiv al membrilor acestora era de necontestat în ocuparea funcțiilor în administrația de stat, în convocarea anuală a Dietei, în dreptul de a vota distribuirea și strângerea sarcinilor fiscale ale țării pe timp de pace sau război, precum și cenzurarea oricărei inițiative imperiale.

Transilvania devenea astfel parte componentă a unei alcătuirii politice călăuzită de principii noi, în spiritul vremii, cu toate consecințele ce decurg de aici din punct de vedere economic, social, cultural.

⁷ Barbu Ștefănescu, *op. cit.*, p 25.

2.2 Războiul antihabsburgic condus de Francisc Rackozi al II-lea și impactul său

Răscoala antihabsburgică cunoscută și sub numele de războiul *curuților* după numele pe care și-l dădeau adversarii imperialilor, vine în continuarea războaielor turco-austriece, încheiate cu pacea de la Karlowitz (1699). De fapt, nici semnarea păcii nu însemnase sfârșitul confruntărilor cu turcii, mai multe incursiuni turco-tătare perpetuează practic starea de război, cu consecințe grave în plan demografic și economic.

Într-o primă fază, în perioada 1699-1711, deși Curtea de la Viena a recunoscut teoretic legile fundamentale ale principatului și funcționarea nestingherită a instituțiilor reprezentative, s-a urmărit o subordonare a instituțiilor locale celor centrale, iar pe plan politic, prin conscripțiile din 1698, 1700, 1703, s-a încercat o inventariere a surselor de venit.

Cauzele izbucnirii amplei mișcări antihabsburgice trebuie căutate, pe de o parte în nemulțumirea stărilor de accentuare a tendințelor absolutiste a curții de la Viena, de ofensiva viguroasă a catolicismului, iar pe de altă parte, de împovărarea supușilor mai ales prin sarcini și contribuții militare⁸.

După înăbușirea mișcării lui Francisc **Rackozi II**, se va restabili situația existentă în momentul semnării Diplomei Leopoldine, iar Transilvania va intra într-o lungă perioadă de pace, caracterizată printr-o lipsă de evenimente spectaculoase⁹.

2.3 Consecințele crizei politice de la cumpăna dintre secolele al XVII-lea și al XVIII-lea asupra vieții rurale.

Contextul politico-militar din perioada amintită a situat Transilvania într-o zonă de conflict armat. Operațiunile militare, dintre care multe desfășurate chiar pe acest teritoriu, staționarea îndelungată a numeroase trupe au creat pe lângă fenomene meteorologice nefavorabile o conjunctură rea gospodăriei țărănești, sporindu-i precaritatea.

Distrugerile provocate de război, jafurile trupelor în marș sunt greu de suportat: găzduirea, mâna de lucru pentru fortificații, întrebuințarea drumurilor, a podurilor, transportul la distanță, rechizițiile de vite, alimente sau furaje, unele în principiu plătite, în practică, regula constituind-o abuzurile¹⁰.

În această perioadă de tulburări, de nesiguranță, populația este nevoită să-și schimbe în mare măsură modul de viață. Sistemul economic de tip european, bazat pe o elastică interdependență între cultura pământului și creșterea animalelor permitea acest lucru.

8 B.Ștefănescu, *op.cit.*, p. 28.

9 Florin Valeriu Mureșan, *Satul românesc din Nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj, 2005, p. 34.

10 Barbu Ștefănescu, *op. cit.* p 29.

Votarea de către Dieta Transilvaniei a Sancțiunii pragmatice în 1722, a fost pentru Principat de o deosebită importanță, deoarece a legalizat stăpânirea, până atunci contestată, a Casei de Austria¹¹.

Se poate afirma că intrarea Transilvaniei în componența Imperiului Habsburgic înseamnă reîncadrarea sa ca parte componentă a istoriei Europei Centrale, cu consecințe de ordin economic, social, spiritual, politic. Chiar dacă va avea loc în cadrul monarhiei un statut periferic și efectele măsurilor de modernizare se vor simți în forme încetinite, evoluția Transilvaniei va fi de acum direcționată spre structuri specifice Europei Occidentale. Pe lângă nemulțumirile pe care le aducea cu sine noua conducere a Principatului, noul organism statal a adus în fond germenii schimbării, ai modernizării, de care va beneficia neîndoielnic și lumea rurală.

Prestarea muncii țăranului pe pământul stăpânului trebuia făcută de cele mai multe ori cu vitele și cu uneltele proprii, în condițiile în care nu era stabilită durata zilei de muncă sau nu era reglementată problema fracțiunilor de zi sau a zilelor de sărbătoare. Pentru creșterea productivității solului, în condițiile în care stăpânii nu-și permit investiții serioase în agricultură, investiții care să facă munca salariată rentabilă, vor fi mărite sarcinile de muncă ale supușilor.

Ca atare, statul se vede nevoit să intervină pentru reglementarea relațiilor urbariale, prin măsuri de normare a obligațiilor supușilor din Transilvania, în care se stabilesc plafonul maxim al sarcinilor iobagului ereditar la 4 zile pe săptămână și plafonul minim al jelerului la 3 zile pe săptămână¹².

2.4 Politica populaționistă a statului habsburgic

Secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea este perioada în care fața lumii (și nu numai a lumii rurale) este în schimbare, componența societăților, relațiile dintre etnii, confesiuni, condițiile de viață, și poate chiar mentalitățile s-au schimbat mai mult decât în timpul secolelor anterioare. Aceste schimbări s-au datorat în primul rând unei vieți derulate pe mai multe coordonate și planuri paralele, în ritmuri diferite, aflate într-o formulă benefică, caracteristică epocii moderne, ale cărei structuri fundamentale sunt în plin proces de reformare și revoluție industrială. Această perioadă este legată de Secolul Luminilor, care în spațiul transilvan coincide și se derulează în strânsă corelație cu politica Curții de la Viena. Principiul director la curți era cel al politicii populaționiste, în viziunea acesteia o populație numeroasă însemna mai mulți soldați, cu alte cuvinte un stat puternic în plan extern și intern, însemna apoi o masă de consumatori, deci o cerere de mai mare de produse -de aici o creștere inevitabilă a agriculturii, a producției industriale, a schimbului de produse, o creștere a venitului fiscalului, fără a spori sarcinile individuale ale supușilor. Transferate în planul acțiunii politice aceste idei populaționiste s-au materializat în măsuri de încurajare a

11 F.V.Mureșan, *op. cit.*, p.35.

12 *Ibidem*, p.36.

căsătoriilor, de stimulare a creșterii natalității, de încurajare a imigrărilor, de limitare a emigrărilor, de reducere a riscului de îmbolnăvire a populației, dar și de mărire a masei alimentare necesară unei populații în creștere¹³.

Cea mai mare parte a populației Transilvaniei în secolul al XVIII-lea continuă să fie o populație agricolă, având la bază tradițiile sociale ale familismului conjugal. În medie o familie era compusă din 5 membrii. În plan socio-economic structurile demografice sunt bine cunoscute, datorită marilor conscripții ale epocii cu categoriile fiscale în segmente distincte de populație ce ne lasă să întrevădem apartenența socială de țărani aserviți, țărani liberi, nobilime, aristocrație, meșteșugari, negustori, funcționari, dar și aspectele legate de etnie sau confesiune¹⁴.

În domeniul biodemografic estimările rămân aproximative. Se admite totuși, la modul general, că fenomenul este în creștere și expansiune demografică moderată cu procente ridicate atât la natalitate cât și la mortalitate infantilă.

Pentru că recensămintele de populație încep să fie efectuate în Transilvania doar în deceniul al nouălea, conscripțiile fiscale devin principalele surse statistice ce permit surprinderea situației demografice a Transilvaniei. Ele nu înfățișează încă imaginea cuprinzătoare și veridică a celor moderne, întrucât, în conformitate cu destinația lor, nu se referă decât la populația contribuabilă a principatului și lasă în afara sferei înregistrării segmentul social al privilegiaților. Mai mult, conscripțiile fiscale vădesc și o seamă de neajunsuri izvorâte din organizarea lor, din neasigurarea simultaneității înregistrării, datorită perioadei prea lungi în care se desfășurau operațiunile de înscriere, și în plus faptul că mulți contribuabili se sustrăgeau din fața preceptorilor care făceau înscrierea¹⁵.

Explicațiile creșterii populației în Transilvania în perioada de care ne ocupăm au adus în discuție mai mulți factori, unii cu caracter general, cum sunt: ameliorarea tehnicilor agricole cu randament superior în îmbunătățirea cantitativă și calitativă a mijloacelor de subsistență, progrese în medicină și igienă publică, dar și marea mobilitate în spațiu a factorului uman.

Cercetările contemporane, la o analiză a aspectului demografic au observat că factorii enumerați nu oferă o explicație satisfăcătoare, deoarece pe parcursul perioadei au fost peste 50 de ani marcați de ierni geroase prelungite, de ploii însoțite de mari inundații, de veri secetoase cu călduri excesive¹⁶.

Revoluția agricolă a secolului include desigur progrese, datorate interesului

13 B.Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana*, Fundația Culturală Cele trei Crișuri, Oradea, 1995, p. 23.

14 *Istoria Românilor*, volumul VI, coordonatori: Dr. Paul Cernovodeanu, Membru de onoare al Academiei Române, Prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, Membru corespondent al Academiei Române, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 8.

15 F.V.Mureșan, *op. cit.*, p. 76.

16 *Istoria Românilor*, volumul VI, p. 8.

deosebit pentru agronomie decât în rezultatele generale hotărâtoare, prin adoptarea de culturi noi. Perioada analizată alternează anii de producție agricolă bună cu anii dificili de foamete. Fenomenul de nutriție minimă de subzistență este general, decât cel de viață îmbelșugat. Un bilanț pozitiv se înregistrează extinderea suprafețelor agricole pentru creșterea terenului arabil prin defrișări, deșteleniri, desecări, hidroameliorări, la care se adaugă generalizarea culturii porumbului și introducerea culturii cartofului. Progresul depinde în mare măsură de factorii climatici, care în cazul anilor dificili, și a rezistenței slabe la boli, epidemii catastrofale, care luate în calcul sporesc gradul de dificultate în analiza aspectului demografic al perioadei¹⁷.

Instaurarea regimului habsburgic în Transilvania aduce un plus de stabilitate în politica internă, dar care n-a putut asigura prin ea însăși stabilitate la nivel social.

Evenimentele secolului, cum au fost răscoala lui Francisc Racoczi al II-lea, tulburările prilejuite de unirea religioasă, culminând cu largi mișcări sociale, răscoala lui Horea, însoțită de desființarea șerbiei și de dreptul la libertate personală a iobagilor, s-a răsfrânt în gradul mare de mobilitate a populației, fenomen greu de surprins statistic, ce limitează o stabilire definitivă.

Acești factori învederează în evoluția demografică ritmuri diferite, cu salturi și căderi, nota dominantă rămânând un spor de populație la sfârșitul perioadei analizate explicată prin mecanismele de autoreglare la nivelul comunităților sociale.

Noul regim politic al Transilvaniei, ca provincie a Imperiului habsburgic, n-a adus modificări radicale în ansamblul alcătuirii societății, ea rămâne divizată, cu aceleași componente de bază ale categoriilor privilegiate: nobilimea, clerul înalt, orașenimea bogată, țărănimea liberă și marea masă de țărani aserviți, iobagi și jeleri¹⁸.

În perioada precedentă au avut loc mișcări țărănești, răscoale și manifestări de mânia și intoleranță ce au luat forme mai exasperate și mai violente. A fost perioada marilor conflicte pentru hrană, legate de carențe productive. Tot mai clar, autoritatea publică -împăratul își asumă rolul și imaginea de garant al echilibrului alimentar a supușilor: dacă acesta se deteriorează, izbucnește revolta.

În momentele de criză, mulțimi de țărani și nevoiași se îngrămădesc la porțile centrelor urbane, protejate în cea mai mare măsură de politica guvernamentală¹⁹.

Expansiunea demografică, insuficiențe productive, dezvoltare agricolă slabă au dus la subnutriții permanente. Cererile crescute de hrană i s-a răspuns în modul cel mai simplu și tradițional prin extinderea terenurilor cultivate. În același timp s-au pus la punct noi tehnici productive, într-un climat de fervoare științifică și experimentări agronomice care pentru prima dată a reușit să se întâlnească și cu interesele de afaceri ale proprietarilor de terenuri. Pe bună dreptate cu privire la această epocă se vorbește

17 Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern*, Editura Universității din Oradea, 2006, p. 28.

18 *Istoria Românilor*, volumul VI, p 8

19 Massimo Montanari, *Foametea și abundența*, Editura Polirom, Iași, 2003, p.107.

despre o adevărată *revoluție agricolă*, și anume, din punct de vedere tehnic, renunțarea la practica pârloagei și folosirea leguminoaselor furajere în rotație regulată cu cerealele ceea ce a permis, pe de o parte integrarea activităților zootehnice în sistemul agrar depășindu-se tradiționala separare între ocupațiile pastorale și muncile agricole; iar pe de altă parte mărirea simțitoare a randamentului solului, făcut fertil prin prezența leguminoaselor (care au proprietatea de a fixa azotul în teren), fie prin disponibilul crescut de îngrășământ animal²⁰.

Aproape toate izvoarele statistice din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, privind populația au caracter fiscal și ca atare, trebuie utilizate cu multă rezervă, căci toate clasele și categoriile sociale erau interesate să ascundă numărul real al contribuabililor și potențialul demografic al țării. Fluxul migrator a întretinut permanent un număr ridicat de bărbați în comparație cu numărul de femei, atât în mediul urban cât și în cel rural²¹.

Numărul unei populații poate fi stabilit prin recenzarea acesteia sau poate fi estimat prin calcule. Dintre legitățile care guvernează sistemul demografic și-i asigură funcționarea, mișcarea naturală (natalitatea și mortalitatea) reprezintă una din problemele majore ale demografiei, deoarece asigură reproducția populației. Diferența dintre natalitate și mortalitate produce excedentul sau sporul natural. Dacă acesta este pozitiv populația crește, dacă este negativ populația scade. În sporul natural se reflectă, pe de o parte, compoziția populației și condițiile socio-economice, culturale sau mentale, iar pe de altă parte, mișcarea naturală determină, la rândul ei, structura populației și are consecințe asupra stărilor socio-economice și culturale²².

Natalitatea era apreciată de toți autorii ca fiind deosebit de ridicată în această perioadă, datorită căsătoriilor la vârste tinere a ambilor parteneri mai ales a femeilor, diferența de vârstă a partenerilor și durata medie a căsniciilor fiind mai mare în mediul rural, ceea ce a permis o prolificitate ridicată. Cu toate acestea, dimensiunea familiilor nu depășea 4-5 membrii, deoarece mortalitatea infantilă era ridicată, iar jumătate din cei născuți nu depășeau 10 ani. *Mortalitatea infantilă* atât de caracteristică perioadei, abia la începutul secolului al XIX-lea are o ameliorare prin introducerea vaccinului antivariolic. Mortalitatea era ridicată la toate grupele de vârstă, în cazul epidemiilor mai ales a celei de ciumă și care făcea ravagii din cauza lipsei de igienă și minimelor măsuri sanitare corespunzătoare, a războaielor, dar și a foametei care se instaura în anii cu calamități naturale și a cei ce urmau, prin decimarea populației în proporție mare.

Pentru prima jumătate a secolului al XVIII-lea, din lipsă de date suficiente, este foarte greu de stabilit mișcarea naturală a populației, care să ilustreze dinamica întregului sistem demografic. Cercetarea fenomenelor ce caracterizează populația,

20 M. Montanari, *op. cit.*, p128

21 *Istoria Românilor*, volumul VI, p. 81.

22 F.V.Mureșan, *op. cit.* p 76.

precum și nașterile, decesele, căsătoriile, divorțurile, se poate face numai pe baza unei evidențe precise; ori, pentru perioada menționată astfel de evidențe lipsesc, ceea ce face ca studierea reproducerii populației să se facă numai pe cale selectivă, pe baza registrelor de stare civilă, acolo unde ele există²³.

În această perioadă, istoria Transilvaniei a cunoscut mutații semnificative pe plan politic, economic, social, care au provocat variații mai ample sau mai puțin sesizabile în comportamentul demografic al populației.

2.5 Politica mercantilistă

După cum se știe, la nivelul Imperiului habsburgic expresia clasică a despotismului luminat o oferă iosefinismul, cu precizarea că punctul de confluență dintre gândirea novatoare, raționalistă și practica politică este anterior domniei lui Iosif al II-lea. Încrederea în puterea de ridicare economică și socială a statului, în modernizarea lui prin valorificarea potențialului uman și material imens al monarhiei, transpare încă din primele decenii ale secolului al XVIII-lea în cadrul politicii mercantiliste promovate de Curtea vieneză (devenită politică de stat). Conform acestei doctrine, calea cea mai sigură de reușită economică este să produci mult și să cumperi de la străini cât mai puțin²⁴.

Politica dă roade îndeosebi în provinciile ereditare ale Imperiului, apărând o serie de manufacturi în Austria, în Silezia ori în Boemia. Pierderea Sileziei în urma războiului de succesiune la tronul Austriei a determinat Curtea vieneză să ia măsuri de punere în valoare a bogățiilor solului și ale subsolului și în alte regiuni cu condiții favorabile, între care și Transilvania. În martie 1766, împărăteasa Maria Tereza ordona cancelariei Aulice a Transilvaniei să promoveze dezvoltarea manufacturilor în principat. Politica mercantilistă n-a putut, de una singură, să aducă bunăstarea. De aceea, primul obiectiv avut în vedere este cel al stabilizării, al creșterii numărului populației, al sporirii numărului, prin stăvilirea emigrărilor, prin încurajarea imigrărilor, prin atenție acordată sporului natural al populației²⁵.

Adepții mercantilismului au pus accent pe latura productivă și pe sporul demografic până la fanatism. O populație numeroasă însemna o valorificare intensă a potențialului natural și odată cu aceasta o sporire a puterii statului. Intervenționismul statal, în problemele interne, în reglementarea aspectelor ce vizau viața supușilor a reprezentat cea mai importantă constantă a politicii austriece. Statul intervine în oprirea emigrării prin degrevarea în parte de numeroase sarcini față de stăpânul feudal ajutându-l să devină solvabil prin intervenția statului în relațiile ambigue dintre țăran și stăpânul de pământ.

23 *Istoria Românilor*, volumul VI, p 83.

24 Barbu Ștefănescu, *op.cit.*, p 32.

25 B. Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana*, Fundația Culturală Cele trei Crișuri, Oradea, 1995, p.102.

Primele caracteristici ale absolutismului luminat apar în Transilvania o dată cu diversele proiecte și realizări de reforme militare și fiscale ale lui Carol al VI-lea și Maria Tereza. Acestea se cuvin a fi asociate soluțiile oferite de practicile reformiste mai vechi din Țările De Jos și de sugestiile venite dinspre științele camerale cu literatura lor mercantilistă și fiziocrată, dinspre dreptul natural și filozofia politică a vremii²⁶.

Față de politica de reforme a absolutismului luminat nobilimea păstrează o atitudine conservatoare. Tendințele de modernizare sunt frânate de reticența la inovație, și modul ei de a cultiva un stil de viață tradițional fac ca elementele civilizației occidentale să pătrundă greu în acest spațiu.

Teoria despotismului luminat pornea de la premisa că umanitatea progresa continuu, prin difuzarea luminilor și dezvoltarea rațiunii²⁷.

În condițiile în care instaurarea stăpânirii habsburgice în principat inaugurează o nouă direcție a politicii economice, de factură mercantilistă, se observă o grijă sporită față de exploatarea sistematică a resurselor noilor teritorii câștigate de imperiu și față de evaluarea statistică a potențialului uman și material existent.

Pasul următor în politica de stat austriacă este reprezentat de *iosefinism*. Considerat de unii istorici drept cea mai însemnată și mai energică încercare de reformă, iar de alții ca un compromis între tradiție și inovație.²⁸ Reformismul terezian inaugurează o atare direcție în politica față de români prin toleranță religioasă, înființarea regimentelor de graniță, măsuri în educație și școlarizare, începuturile practicării publicațiilor și dispozițiilor oficiale în limba română. Iosefinismul potențează mult aceste orientări aducând corective importante sistemului politic perimat al principatului. Edictul de toleranță iosefin, concivilitatea pe Pământul Crăiesc, reorganizarea pe baze unitare a administrației țării, asigură pentru români o seamă de drepturi refuzate până atunci. Desființarea șerbiei în 1785 pune capăt sistemului medieval al legării de glie a țărănimii²⁹.

O pondere importantă în ansamblul societății o deține de acum, la sfârșit de epocă feudală, în creștere numerică, pătura de țărani liberi, înscrise în statisticile fiscale ale vremii sub titlurile de români liberi, sași și germani liberi, unguri și secui liberi care totalizau la 1765-1766 un număr de 45.637 familii, la 1772 un număr de 50.697 familii, la 1795- 71.043 familii, la 1805- 81. 540 familii, la 1821- 81.965 familii. Teritorial redusă în comitate, o găsim în concentrată în scaunele săsești și secuiești, unde s-a putut menține la adăpostul unor prevederi legislative de autonomie comunală.

Deși românilor liberi le-a fost contestată cu înverșunare concivilitatea pe Pământul Crăiesc, socotit a fi un teritoriu săsesc în exclusivitate de unde și supunerea

26 *Istoria Românilor*, volumul VI, p.540.

27 B. Ștefănescu, *op.cit.*, p.106.

28 L. Gyemant, *op. cit.*, p. 46.

29 L. Gyemant, *op. cit.*, p.48.

lor la dijme către biserica lutherană, satele românești din această zonă de libertăți țărănești s-au bucurat de o dezvoltare economică superioară comparativ cu cele de iobagi din comitate. A contat cu deosebire o motivație mai bine susținută a muncii, ei având șansa unor posibilități sporite de desfacere pe piață a produselor lor.

2.6 Intervenționismul statului în viața economică, socială, religioasă a societății

Luminile aduceau cu sine tranziția de la teorie la practică, de la critica unor sisteme depășite, la acțiunea reformatoare, de ameliorare, a unei stări considerate nesatisfăcătoare în educație și în economie, în existența cotidiană, în domeniul macrosocial sau în politică. Ideea ridicării prin cultură a populației, grija acordată straturilor inferioare ale societății, reprezenta o componentă de bază a iluminismului european. În plan politic, secolul al XVIII-lea promovează în centrul preocupărilor sale- *statul și problemele sale*.

Regimul politic habsburgic din Transilvania evoluează în secolul al XVIII-lea în direcția accentuării caracterului absolutist al puterii monarhice și al sporirii intervenției statului în aproape toate componentele societății. Monarhul își afirmă absolutismul în măsura în care acționează fără restricții și fără control, fără divizarea puterii cu stările și ordinele, cu nobilimea și orășenimea. Absolutismul apare astfel, dacă nu social, cel puțin politic, ca o negare a feudalității, dar această putere absolutistă nu însemna despotism, monarhul recunoscându-și anumite limite derivate din însăși concepția sa despre stat inspirată din preceptele noii filosofii politice iluministe la care subscrie. Astfel, Maria Tereza, dar mai ales Iosif al II-lea consideră că puterea absolută nu mai trebuie exercitată în spiritul dreptului divin, ci în virtutea dreptului natural și a contractului social prin care poporul le-a delegat-o și în slujba căruia trebuie pusă.

Lumea rurală a domeniului feudal rămâne blocată în propriile neputințe de progres, din ce în ce mai evidente, aglomerând contradicțiile pe care politica energică de reformă socială a regimului habsburgic o ține încă în echilibru fragil și precar.

Societatea civilă a Transilvaniei ia act de condiția proprie dezvoltării sale într-un proces lent și ireversibil inclusiv în mediul românesc³⁰.

Noul imperiu central european, rezultat în urma eliminării turcilor ca factor politic din Europa Centrală era o alcătuire statală hibridă cuprinzând provincii cu nivele de dezvoltare, cu tradiții diferite. Încorporarea Ungariei și a Transilvaniei cu respectarea formală a sistemului stărilor privilegiate, contravenea tendințelor manifestate încă sub Leopold I, de centralizare și modernizare a imperiului, devenit unul din principalele puteri europene. Împotriva rezistenței nobiliare, Leopold I introduce politica de stat austriacă *principiul intervenționismului statului în viața economică, socială, religioasă a supușilor săi*. Confruntată cu opoziția stărilor privilegiate, monarhia absolută a găsit în țărănimea baza de susținere ideală. Țărănimea trăia într-o permanentă așteptare

30 *Istoria Românilor*, volumul VI, pp. 84-85.

mesianică intervenția providențială a unui principe binevoitor, care să-i îmbunătățească soarta, să o repună în posesia drepturilor și bunăstării deținute într-o mitică vârstă de aur a începuturilor.

Politica agrară a statelor s-a modificat față de cea a secolului anterior, ceea ce schimbă raporturile dintre puterea statală și elita nobiliară ce duce la grave contradicții între nobilime și țărănime³¹.

În cursul secolului al XVIII-lea, în cadrul Pământului Crăiesc se confruntă, patriciatul săsesc, care monopolizează conducerea treburilor publice și deține pozițiile cheie, dornic să păstreze rolul dominant, presat totodată de sistemul fiscal austriac tot mai riguros și apăsător ce agravează obligațiile românilor, tinzând să le asimileze cu sistemul prestațiilor iobăgești din comitate; și sunt puse limite în activitățile economice a negustorilor și meșteșugarilor români care concureau cu breslele și comerțul săsesc. În condițiile în care numărul de români devine un factor ce poate genera drepturi, în spiritul secolului luminilor, autoritățile săsești caută să îngrădească accesul românilor din restul Transilvaniei în jurisdicțiile lor și să alunge, în secolul al XVIII-lea, locuitorii români de pe pământurile lor. Acestor tendințe li se opune cea a românilor, care își afirmă cu vigoare dreptul la o existență decentă, cu o administrație proprie a activităților economice.

Înfruntarea acestor tendințe, de păstrare a rolului dominant al sașilor și de emancipare a românilor, care în numeroase ocazii ia forme acute, determină autoritățile austriece în cadrul politicii de reforme din epoca tereziană și iosefină, să caute căi menite să aplaneze stările conflictuale deschise și violente, asigurând exploatarea cu maximă eficiență pentru imperiu a resurselor oferite de munca locuitorilor acestei prospere părți a provinciei. O astfel de modalitate de soluționare a conflictului acut a dus la constituirea regimentului de graniță, năsăudean, prin care românii de pe Valea Rodnei au fost scoși de sub autoritatea Magistratului bistrițean, dobândind, în schimbul obligațiilor militare asumate, statutul de oameni liberi. Epoca lui Iosif al II-lea aduce măsuri radicale instituindu-se concivilitatea tuturor locuitorilor de pe Pământul Crăiesc, iar vechile forme instituționale care garantau privilegiile exclusive ale patriciatului săsesc, fiind desființate. În numeroase cazuri particulare, comunități românești, ca cele de la Rășinari, Șcheii Brașovului, Sebeș, Orăștie obțin după decenii de luptă drepturile lor, prin rezoluții imperiale favorabile³².

Transpunerea în plan politic, prin aspirații cu caracter politic spre o dezvoltare modernă stăpânește deopotrivă mediile responsabile ale ungarilor, sașilor și românilor, convergente în programele sociale, aceste aspirații s-au dovedit puțin pregătite să fuzioneze spre o doctrină comună a dezvoltării generale. O experiență dură și lungă anulează șansa unei dezvoltări moderne. Înverșunarea de a le găsi o soluție rămâne o utopie.

31 B. Ștefănescu, *op. cit.*, p.31.

32 L. Gyemant, *op.cit.*, pp.239-240.

2.7 Politica fiziocrată

Nu era suficientă nici ridicarea sa materială, socială, era necesară o ridicare a țaranului la condiția de cetățean conștient și de aici intervenția energică a statului pentru a transpune în practică mai vechile intenții de luminare: de aici importanța acordată școlii, culturii în general³³.

Pentru administrația austriacă, Transilvania devenea o provincie de interes în organizarea Monarhiei. În acest context, autoritățile de la Viena treceau de la o analiză atentă a situației materiale a provinciei, prilej cu care au fost trimiși economiști, statisticieni, etnografi, funcționari, care au adunat un valoros material cu intenția declarată de a fi utilizat în decizia politică și administrativă³⁴.

Din punctul de vedere a dezvoltării agriculturii, o deosebită importanță are componenta fiziocrată a iosefinismului. Fiziocrații, față de filozofii luminiști, au un program mai precis, o viziune mai lucidă a lucrurilor, un pragmatism mai accentuat.

În secolul al XVIII-lea se intensifică circulația umană și se înmulțesc mijloacele de comunicare între oameni și regiuni îndepărtate. Informația despre stările de lucruri din zone este purtată nu doar de negustori, ci și de călători. Contactul personal cu realitățile din diferite regiuni este bun în planul cunoașterii individuale și al acțiunii practice.

Expansiunea presei ca mijloc de informare, are consecințe importante asupra formării de opinii.

Circulației umane și a ideilor i se alătură rapidă difuzare a inovațiilor tehnice, a sistemelor de lucru îmbunătățite din agricultură, a noilor plante și rase de animale. O literatură economică tipărită este menită să difuzeze noutățile în cele mai diferite domenii.

O serie de instituții culturale, dar și de asociații economice și culturale săsești și maghiare, își includ în programe substanțiale preocupări economice subliniindu-se necesitatea studierii realităților social-economice la nivelul diverselor regiuni și a folosirii concluziilor acestora ca punct de referință pentru orientarea activităților ulterioare. S-au scris astfel lucrări comparative privind starea agriculturii la transilvăneni care să releve modul de cultivare a pământului, în diverse ținuturi, a condițiilor de trai, pe baza căror informații să se constituie strategiile de urmat pe viitor. Deși nu au un caracter metodologic riguros, acest gen de lucrări poate fi încadrat, în sens larg, în rândul contribuțiilor privind modernizarea economică a Transilvaniei

Se pleacă de la premisa că modernizarea a fost un proces gradual și cumulativ care a antrenat treptat toate provinciile aflate sub administrație habsburgică, indiferent de locul pe care l-a deținut la nivelul complexului statal din care au făcut parte, chiar

33 B. Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana*, Fundația Culturală Cele trei Crișuri, Oradea, 1995, p.106.

34 Iosif Marin Balog, *Dilemele modernizării-Economie și societate în Transilvania 1850-1875*, International Book Acces, Cluj-Napoca, 2007, p.18.

dacă formele și intensitatea cu care s-a manifestat procesul modernizării, în general au fost diferite, acestea au avut rolul de a uniformiza treptat spațiul fostei monarhii.

De la mijlocul secolului al XVIII-lea, strădaniile pentru o reformă a agriculturii și a regimului agrar crescuseră; iluminismul, raționalismul, iosefinismul, fiziocratismul și liberalismul au fost forțele intelectuale decisive în această direcție. Ideile reformatoare au fost propulsate, pe de parte de enorma creștere demografică care a avut loc în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și a înmulțit atât de tare numărul locuitorilor de la țară, încât suprafețele arabile și inventarul de vite au devenit insuficiente. Propunerile de reformă cereau nu doar înlăturarea sistemului feudal, ci și mai ales, măsuri pentru stimularea dezvoltării gospodăriei țărănești, individuale, precum dispariția drepturilor de utilizare comună a pășunii, împărțirea pământului obștesc, cultivarea pârloagei sau hrănirea vitelor în grajd.

Se poate spune că în domeniul regimului agrar Evul Mediu s-a sfârșit o dată cu eliberarea țăranilor.

Agricultura ca ramură producătoare de câștig a fost înglobată în principiul economiei liberale de piață, iar piedicile ce decurgeau din regimul proprietății funciare au fost înlăturate din temelie³⁵.

Eforturile pentru asigurarea existenței sunt mari, soluțiile tradiționale la care apelează populația în creștere nu mai sunt suficiente, făcându-se astfel apel la soluții moderne de cultivare a pământului și la creșterea randamentului agricol.

DIE POLITIK DES ÖSTERREICHISCHEN STAATES FÜR DIE WIRTSCHAFTSMODERNISIERUNG IM XVII JAHRHUNDERT UND IN DER ERSTEN HÄLFTE DES XIX JARHUNDERTS UND DEREN ANKLANG AUF DEM LANDE.

(Zusammenfassung)

Beginnend mit dem XVIII. Jahrhundert, hatten die Bestrebungen für die politische Reform Siebenburgens auch in der Modernisierung des Agrarregimes ihre Auswirkungen: Iluminismus, Rationalismus, Josephismus, Physiokratie und Liberalismus, waren in dieser Hinsicht Massgebende politische und intellektuelle Kräfte.

35 W: Rosener, *Țăranii în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași, 2003, pp.196, 206.